

tice as a key principle in the implementation of social policy]. *Naukovi pratsi. Pedagogika*, vol. 112, no. 99 (2009): 104-107.

Kleyner, G., Petrosian, D., and Bechenov, A. "Eshche raz o roli gosudarstva i gosudarstvennogo sektora v ekonomike" [Once again, the role of government and the public sector in the economy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 4 (2004): 25-41.

Prymush, M. V. *Zahalna sotsiologhiia* [General sociology]. Kyiv: Profesional, 2004.

Petrosian, D. S. "Institut sotsialnoy spravedlivosti v ekonomicheskikh otnosheniakh i eticheskiy podkhod v ekonomicheskoy politike Rossii" [Institute for social justice in economic relations and ethical approach to economic policy in Russia]. *Vestnik rossyskoy akademii estestvennykh nauk*, no. 2 (2010): 44-51.

Petrosian, D. "Sotsialnaia spravedlivost v ekonomicheskikh otnosheniakh: institutsionalnye aspekty" [Social justice in economic relations: institutional aspects]. *Voprosy ekonomiki*, no. 2 (2007): 59-67.

Tychyna, A. K. "Sotsialna spravedlyvist – zaporuka stabilnoho rozvytku" [Social justice – the key to sustainable development]. *Naukovyi visnyk Izmalskoho derzhavnogo humanitarnoho univertsytetu*, no. 24 (2008): 15-18.

УДК 658.15:005.934

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

ОТЕНКО І. П., ЯРТИМ І. А.

УДК 658.15:005.934

Отенко І. П., Яртим І. А. Оцінювання економічної безпеки в процесах розвитку підприємства

Важливою вимогою забезпечення економічної безпеки діяльності промислових підприємств є аргументований вибір методів її оцінки та критеріїв оцінювання її рівня. Запропонований методичний підхід дозволяє оцінити рівень економічної безпеки розвитку підприємства за критеріями значущості факторів та типом їх змін. Сформована система показників враховує специфіку діяльності промислових підприємства України та побудована на основі даних фінансової та статистичної звітності, що дає змогу уникнути неузгодженості та недостовірності аналітичних даних. Розроблений алгоритм оцінки рівня економічної безпеки розвитку підприємства дає можливість уніфікувати та регламентувати аналітичну діяльність працівників з метою проведення моніторингу, оцінки та прийняття управлінських рішень для забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства. Результати оцінювання економічної безпеки підприємства представляють певну аналітичну інформацію для обґрунтування стратегічних планів розвитку підприємства та контролю над їх реалізацією.

Ключові слова: економічна безпека, розвиток, оцінка, система показників, рівень економічної безпеки.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Отенко Ірина Павлівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічного аналізу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: kafecan@hneu.edu.ua

Яртим Ірина Анатоліївна – аспірантка, кафедра економічного аналізу, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: yartym.ia@gmail.com

УДК 658.15:005.934

UDC 658.15:005.934

Отенко И. П., Яртым И. А. Идентификация понятия «экономическая безопасность стратегических изменений предприятия»

Важным требованием обеспечения экономической безопасности деятельности промышленных предприятий является обоснованный выбор методов ее оценки и критериев оценивания ее уровня. Предложенный методический подход позволяет оценить уровень экономической безопасности развития предприятия с помощью критериев значимости факторов и типа их изменений. Сформированная система показателей учитывает специфику деятельности промышленных предприятий Украины и построена на основе данных финансовой и статистической отчетности, что позволяет избежать несогласованности и недостоверности аналитических данных. Разработанный алгоритм оценки уровня экономической безопасности развития предприятия позволяет унифицировать и регламентировать аналитическую деятельность работников с целью проведения мониторинга, оценки и принятия управленческих решений для обеспечения надлежащего уровня экономической безопасности предприятия. Результаты оценивания экономической безопасности предприятия представляют определенную аналитическую информацию для обоснования стратегических планов развития предприятия и контроля над их реализацией.

Ключевые слова: экономическая безопасность, развитие, оценка, система показателей, уровень экономической безопасности.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Отенко Ирина Павловна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: kafecan@hneu.edu.ua

Яртым Ирина Анатольевна – аспирантка, кафедра экономического анализа, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: yartym.ia@gmail.com

Otenko I. P., Iartym I. A. Identification of the «Economic Security of the Enterprise Strategic Changes» Notion

An important requirement of ensuring economic security of activity of industrial enterprises is a justified selection of methods of its assessment and criteria of assessment of its level. The proposed methodical approach allows assessment of the level of economic security of enterprise development with the help of criteria of significance of factors and types of their changes. The formed scorecard takes into account specific features of activity of industrial enterprises of Ukraine and is built on the basis of data of financial and statistical reports, which allows avoidance of lack of co-ordination and inauthenticity of analytical data. The developed algorithm of assessment of the level of economic security of enterprise development allows unification and regulation of analytical activity of employees with the aim to conduct monitoring, assessment and making managerial decisions for ensuring a proper level of economic security of an enterprise. Results of assessment of economic security of an enterprise are a certain analytical information for justifying strategic plans of enterprise development and control over their realisation.

Key words: economic security, development, assessment, scorecard, level of economic security.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Otenko Irina P. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Economic Analysis, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: kafecan@hneu.edu.ua

Iartym Irina A. – Postgraduate Student, Department of Economic Analysis, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: yartym.ia@gmail.com

По́ява глобальних і регіональних загроз, негативних проявів соціально-економічного та соціально-політичного характеру, що посилюють ймовірність виникнення та розвитку різних конфліктів, сприяли розумінню того, що вирішення проблеми безпеки підприємства звичайним захистом від погроз неможливе. Тому стає зрозумілим, що пошук шляхів їх оцінки та попередження необхідно розглядати у взаємозв'язку з процесами розвитку. Це надасть можливість впровадити інноваційні моделі побудови та функціонування системи економічної безпеки підприємства, що у підсумку дозволить гармонізувати в рамках єдиної системи національної безпеки дві складові – державні інститути, що відповідають за безпеку та недержавну систему безпеки.

Питанням оцінки й аналізу рівня економічної безпеки підприємства присвячені праці Васильціва Т. Г. [3], Гнілицької Л. В. [1], Захарова А. І. [1], Козаченко А. В. [4], Клебанової Т. С. [5], Ляшенко О. Н. [4], Олейникова Є. О. [6], Пономарьова В. П. [4], Пригунова П. Я. [1], Ткаченка А. М. [7], Шлемка В. Т. [8] та ін. Проте питанням оцінки рівня економічної безпеки в процесах розвитку машинобудівних підприємств приділено недостатньо уваги.

Метою статті є розробка методичного забезпечення аналізу та оцінки рівня економічної безпеки в процесах розвитку підприємства.

Об'єктом дослідження виступає економічна безпека машинобудівних підприємств. Предметом дослідження є забезпечення аналізу та оцінки рівня економічної безпеки в процесах розвитку підприємства.

У сучасних умовах нестабільності ринку успішний розвиток і функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності значною мірою залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи економічної безпеки підприємства. Необхідність розроблення нових підходів і методів до оцінювання рівня економічної безпеки визначена критичним станом діяльності значної кількості підприємств [2].

Для аналізу та оцінки рівня економічної безпеки важливим є визначення системи показників, яку в рамках даної роботи було сформовано відповідно до авторського тлумачення поняття «економічна безпека» як стану ефективного використання ресурсів і можливостей, що забезпечує динамічний розвиток в умовах виникнення зовнішніх і внутрішніх погроз. Дана система показників, що наведена на *рис. 1*, враховує специфіку діяльності, необхідність безпеки інтелектуально-кадрового забезпечення та інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі України.

Розраховані показники оцінки рівня економічної безпеки було покладено в основу визначення синтезованих факторів, що були виявлені за допомогою процедури факторного аналізу. Синтезовані фактори на 82% пояснюють закономірності економічної безпеки в процесах розвитку 15 машинобудівних підприємств Харківського регіону, що було обрано для дослідження.

Наступним етапом оцінки є групування підприємств за критерієм тенденцій змін їх економічної безпеки. Для досягнення поставлених цілей найбільш адекватним вважаємо метод кластерного аналізу. За

результатами проведеного аналізу визначено три групи (кластери) підприємств з відповідним типом зміни економічної безпеки: покращення (стабільно високий рівень), постійний рівень безпеки та погіршення (стабільно низький рівень).

Для визначення рівня економічної безпеки підприємства в процесах розвитку сформовано матрицю аналізу, в основу якої покладено результати аналізу та синтезу проведених факторного та кластерного аналізів. Так, вісь *X* відображає рівень значимості факторів стану економічної безпеки підприємства в процесах розвитку. Даний рівень значимості було встановлено за результатами факторного аналізу, відповідно до якого головні фактори мають відповідний кумулятивний коефіцієнт, що показує вагове навантаження кожного фактора в оцінці економічної безпеки підприємства. Кумулятивний коефіцієнт фактора визначається за сумою коефіцієнтів його вхідних показників.

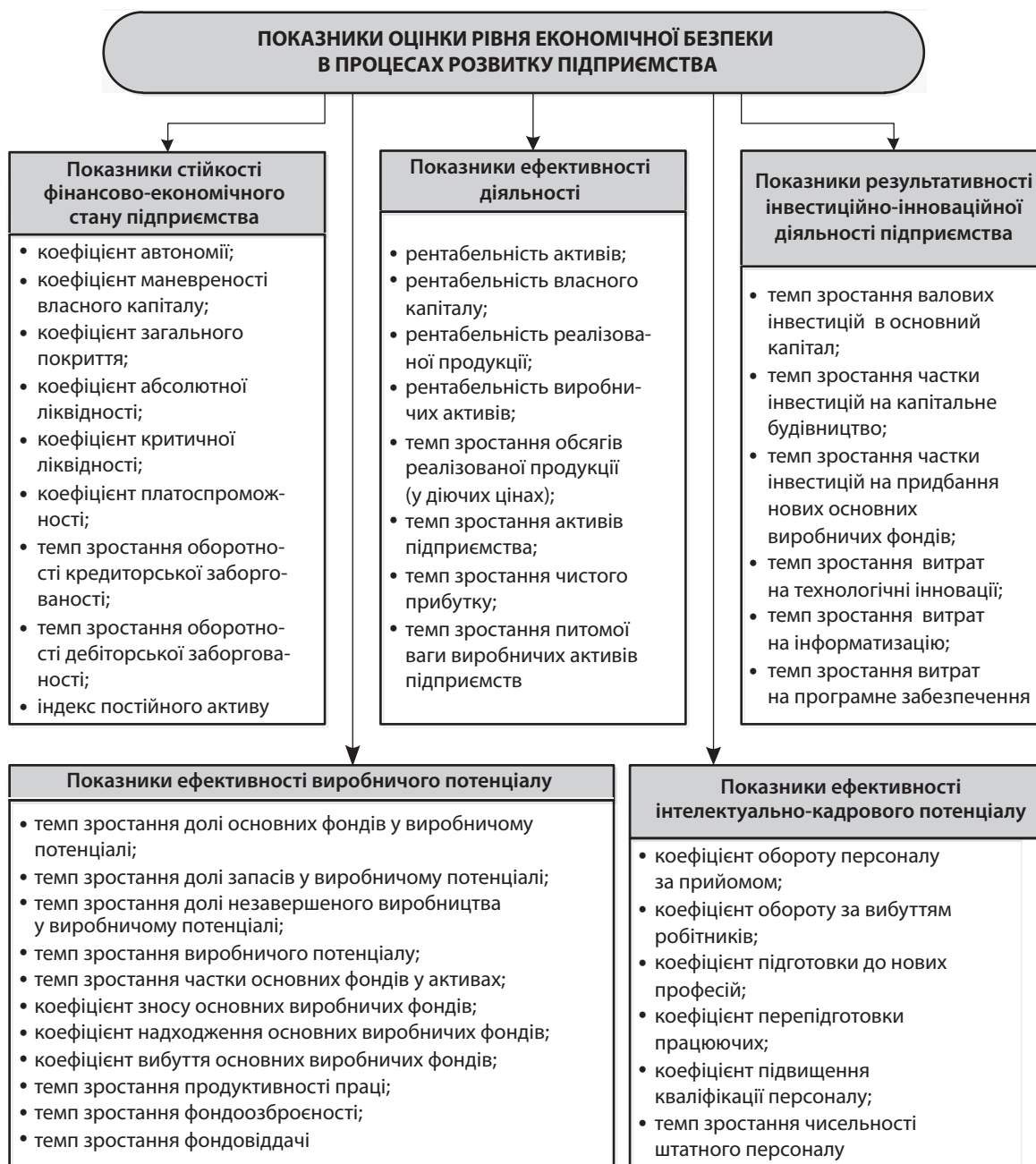
Відповідно до значення даного кумулятивного коефіцієнта було виділено такі рівні факторів стану економічної безпеки підприємства в процесах розвитку: до 25%, до 50%, до 75% та до 100%.

Вісь *Y* відображає тип зміни факторів економічної безпеки в процесах розвитку. За результатами кластерного аналізу було виділено такі типи змін: погіршення (від'ємна міграція чи міграція між середнім і низьким кластерами переважно), постійний рівень (постійно середній рівень чи міграція між високим і середнім кластерами переважно) і покращення (стійкість високої кластеризації чи міграція між середнім і високим кластерами переважно).

Отримана матриця аналізу містить у собі квадранти, характеристика кожного з яких ґрунтується на аналізі типу змін тенденцій та рівня значущості факторів економічної безпеки в процесах розвитку типових представників, що ввійшли до кластерів. За результатами сформованої матриці кожне підприємство було віднесено до певного квадранту, що наведено на *рис. 2*.

Кожен з квадрантів матриці характеризує відповідний рівень розвитку підприємств, що потрапляють в цей квадрант, а, отже, і рівень їх економічної безпеки. Підприємства однієї групи відрізняються від інших найбільш типовими для них змінами тенденцій ефективності та межами коливання показників, які мають найбільше вагове значення в головних факторах.

Розроблена матриця аналізу дозволяє виділити рівні економічної безпеки в процесах розвитку підприємства, що наведені на *рис. 3*. Так, як стверджують у своїй праці Гнілицька Л. В., Захаров А. І. та Пригунов П. Я., «якщо підприємство стабільно працює і, навіть, розвивається, то система його економічної безпеки знаходиться на високому рівні, адекватна загрозам сучасної економіки. А якщо у підприємства є проблеми з партнерами чи конкурентами, якщо воно перейшло від режиму стабільної діяльності до стагнації, має проблеми з персоналом, то можна говорити про те, що його система економічної безпеки неефективна та не виконує функції, що на неї покладено» [1].

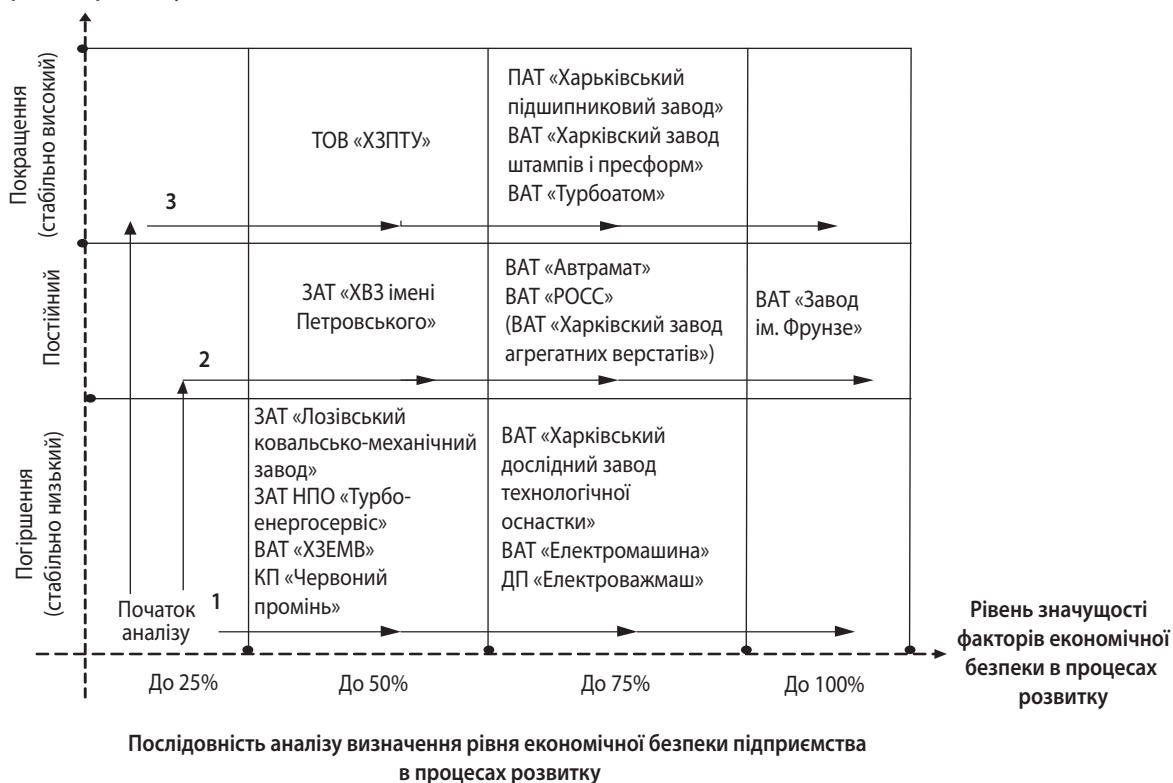
Рис. 1. Система показників оцінки рівня економічної безпеки в процесах розвитку підприємства

У результаті дослідження було виділено високий, ефективний та низький рівні економічної безпеки в процесах розвитку підприємства. Однак, не зважаючи на те, що для деяких підприємств було встановлено однаковий рівень безпеки, слід відзначити, що для них характерні певні відмінності. Тому доцільно підприємства з однаковим рівнем безпеки додатково ранжувати на відповідні групи, що позначені на рис. 3. У кожному рівні безпеки виділено по чотири групи (див. рис. 3), що мають відповідні характеристики, які наведено в табл. 1. Подібне виділення груп у кожному з визначених рівнів економічної безпеки підприємства дає можливість більш детально оцінити наявний рівень безпеки підприємства та відповідно до нього сформулювати комплекс заходів, що сприятимуть підвищенню даного рівня.

Таким чином, запропонована комплексна оцінка рівня економічної безпеки підприємства в процесах розвитку виконується за допомогою проведення поетапного аналізу його діяльності. Послідовність проведення аналітичного дослідження розкривається через алгоритм оцінки економічної безпеки підприємства, що наведено на рис. 4.

Наведений алгоритм оцінки дає можливість уніфікувати та регламентувати аналітичну діяльність працівників з метою проведення моніторингу, оцінки та прийняття управлінських рішень для забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства. Перевагами застосування саме алгоритмічної форми є чітке структурування та конкретизації процедури оцінки, а також її наочне представлення.

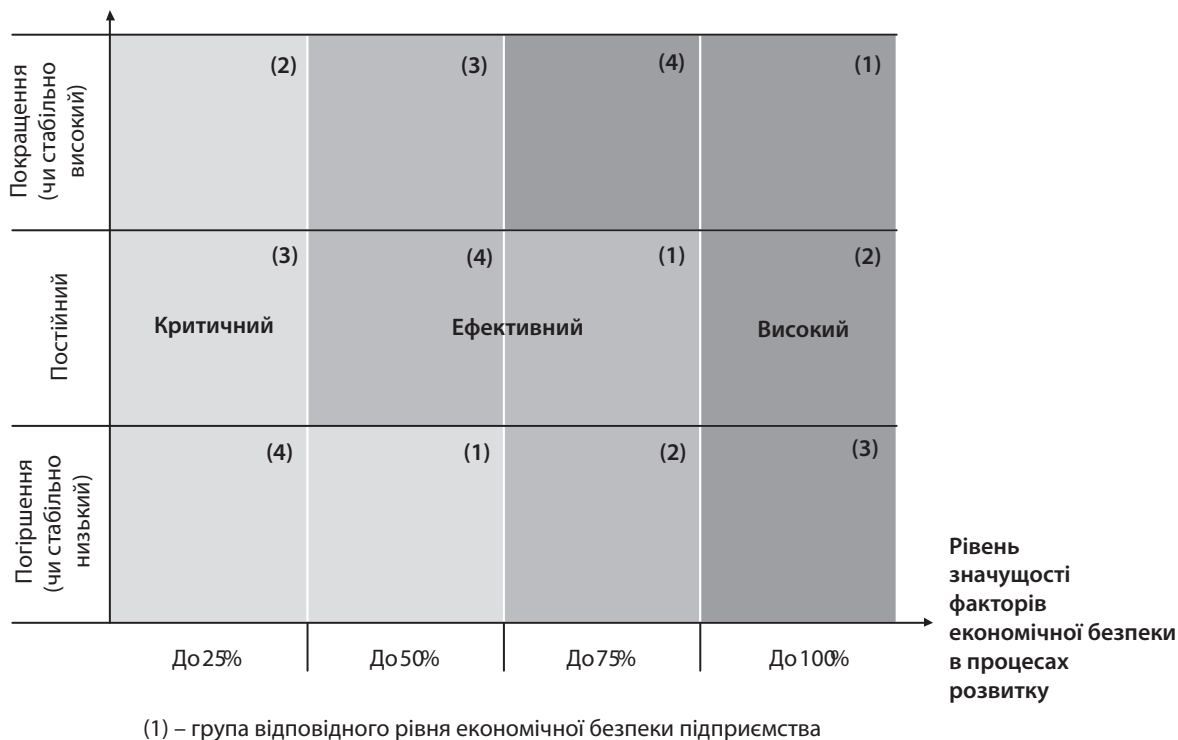
Тип зміни факторів економічної безпеки в процесах розвитку

1, 2, 3 – варіант послідовності аналізу визначення рівня економічної безпеки підприємства в процесах розвитку

Рис. 2. Процес визначення рівня економічної безпеки в процесах розвитку підприємств

Тип зміни факторів економічної безпеки в процесах розвитку

(1) – група відповідного рівня економічної безпеки підприємства

Рис. 3. Рівні економічної безпеки в процесі розвитку підприємств

Характеристика груп підприємств, що мають відповідний рівень економічної безпеки в процесах розвитку

Група	Характеристика групи
Високий рівень економічної безпеки дозволяє підприємствам мати значні стратегічні переваги та бути лідерами на ринку чи в галузі	
1	Найвищі показниками економічної безпеки, що мають стійкі позитивні тенденції за весь аналізований період. Характерними для підприємств є високий рівень інвестиційної діяльності (темпи зростання інвестицій в ОПФ понад 60%, витрат на програмне забезпечення – понад 50%, витрат на інформацію – понад 550%), До того ж, у порівнянні з іншими підприємствами, продуктивність праці зростає найбільшими темпами (понад 130%), а темп зростання чистого прибутку – понад 160%
2	Рівень економічної безпеки постійно змінюється, проте ніколи не є найнижчим. Характерними для підприємства є достатньо високі показники безпеки інтелектуально-кадрового потенціалу (низька плинність кадрів – до 0,1, відбувається зростання рівня підвищення кваліфікації – понад 0,35, підготовки до нових професій – понад 0,08 та перепідготовки персоналу – понад 0,07)
3	Стійкі тенденції до зниження рівня економічної безпеки або стабільно нижчий за всіх підприємств рівень економічної безпеки. Характерними для підприємства є низька рентабельність реалізованої продукції та власного капіталу (більше 5%), високий ступінь використання ОПФ (рівень зносу до 60%), а також зменшення об'ємів чистого прибутку (темпи зростання до 100%)
4	Характерними для підприємств є позитивні тенденції темпів зростання оборотності дебіторської заборгованості (до 120%), високий рівень зростання інвестицій в основний капітал (100 – 200%) і на технологічні інновації (130 – 230%). Також підприємствам властиві високі темпи нарощування виробничого потенціалу (90 – 140%), рентабельності реалізованої продукції (10 – 15%) і власного капіталу (до 8%)
Ефективний рівень економічної безпеки дозволяє підприємству підтримувати ринкову позицію та формувати свої переваги щодо конкурентів	
1	Показники економічної безпеки в своїй більшості відповідають встановленим значенням, проте, разом із цим, вони не забезпечені стійкими темпами нарощення обсягів діяльності, розширення виробничих потужностей і професійних можливостей персоналу та розвитку знань персоналу. Характерними для підприємств є високий рівень росту інвестицій в основний капітал (100 – 200%) та на технологічні інновації (130 – 230%). Проте знижуються об'єми розширення виробничої бази (темпи зростання інвестицій в ОПФ відповідає рівню 20 – 50%). У порівнянні з іншими підприємствами, рівень економічної безпеки даних підприємств постійно змінюється, проте не є найнижчим
2	Показниками економічної безпеки мають стійкі позитивні тенденції за весь аналізований період. Характерними для підприємства є низька рентабельність реалізованої продукції (2 – 5%), високий рівень зносу ОПФ (до 60%) та низька ділова активність (темпи оборотності дебіторської заборгованості понад 45%). У порівнянні з іншими підприємства даної групи мають стійкі тенденції до зниження рівня економічної безпеки або стабільно мають нижчий за всіх підприємств рівень економічної безпеки
3	Характерні позитивні тенденції темпів зростання оборотності дебіторської заборгованості, високі темпи зростання валових інвестицій в основний капітал (до 100%), зростання витрат на технологічні інновації (до 130%), зниження темпів нарощування виробничого потенціалу до 90%, позитивні тенденції темпів зростання виробничих активів. Для підприємств даної групи властиві високі темпи зростання продуктивності (до 100%) і, водночас, низький рівень інформатизації (темпи зростання витрат на програмне забезпечення – до 25%)
4	Характерними для підприємства є помірний рівень зростання інвестицій в основний капітал (до 90%) і на технологічні інновації (до 130%). Спостерігається зменшення темпів нарощування виробничого потенціалу до 80%, у той час, як рентабельність реалізованої продукції знаходиться на рівні 5%. Окрім того, слід відзначити, що інвестиції у власний капітал відсутні
Критичний рівень економічної безпеки – підприємства потребують постійного моніторингу та формування заходів щодо виходу з такої ситуації, що дозволять підприємству підтримувати ринкову позицію	
1	Зниження оборотності дебіторської заборгованості до 45%, низький рівень зростання інвестицій в основний капітал (до 30%) і на технологічні інновації (до 130%). Зростання виробничого потенціалу до 80%, рентабельність реалізованої продукції до 2%, відсутність інвестицій у власний капітал; Характерними для підприємства є високий рівень зносу ОПФ (понад 70%), підвищення якісних характеристик персоналу (зростання рівня підвищення кваліфікації, підготовки до нових професій та перепідготовки персоналу)
2	Достатній рівень фінансової гнучкості (коефіцієнт автономії до 0,6, загального покриття до 1,16), що є необхідною умовою підтримки процесів розвитку підприємства. В порівнянні з іншими підприємствами, рівень безпеки даних підприємств в більшості випадків є найвищим.
3	Мінімальний рівень фінансової гнучкості (коефіцієнт автономії до 0,5, загального покриття до 1,1), показники економічної безпеки частково відповідають встановленим нормативам. У порівнянні з іншими підприємствами рівень економічної безпеки даних підприємств постійно змінюється, проте ніколи не є найнижчим
4	Стійкі тенденції до зниження усіх показників економічної безпеки чи стабільно нижчий за всі рівень економічної безпеки. Характерні висока фінансова залежність підприємств (коефіцієнт автономії до 0,4), коефіцієнт маневреності власного капіталу менше 0, неефективне використання ОПФ (темпи зростання фондівдачі – до 0,43)

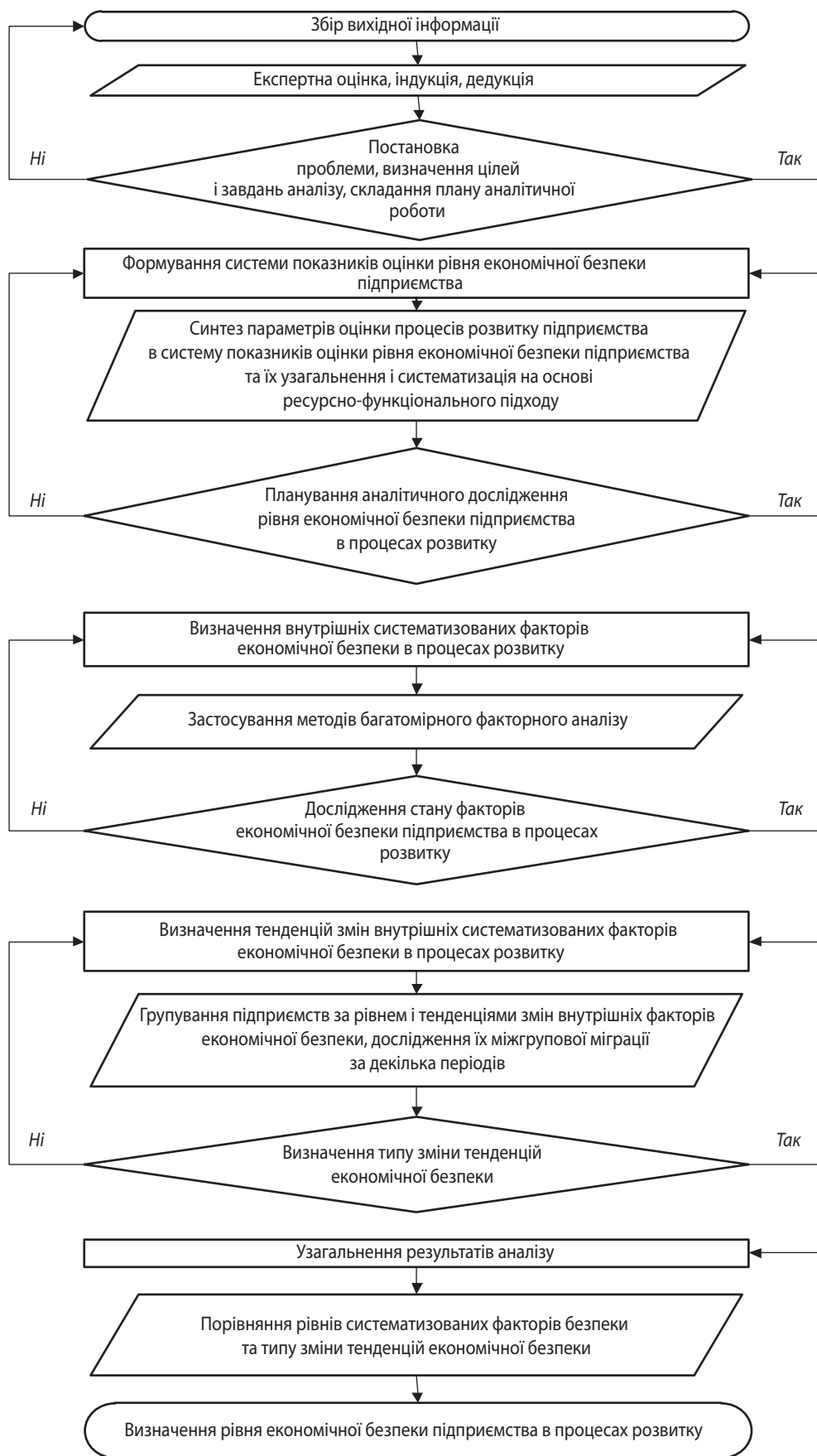

Рис. 4. Алгоритм оцінки економічної безпеки в процесах розвитку підприємства

ВИСНОВКИ

Серед переваг наведеного методичного підходу можна назвати, у першу чергу, формування системи показників, які повною мірою характеризує економічну безпеку в процесах розвитку підприємства та побудована на основі фінансової та статистичної звітності, що дає змогу уникнути недоліків існуючих методик оцінки безпеки. Встановлення чітких порогових значень показників дозволяє більш обґрунтовано охарактеризувати стан безпеки підприємства. Також даний підхід дозволяє виділити та кількісно оцінити рівні безпеки за двома критеріями: значущість та тип зміни факторів економічної безпеки підприємства.

Враховуючи усе сказане, можна зробити висновок про те, що виникає об'єктивна необхідність у формуванні дієвого інструментарію управління економічною безпекою на базі розробленого методичного підходу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнілицька Л. В. Теоретико-методичні та прикладні основи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності : монографія / Л. В. Гнілицька, А. І. Захаров, П. Я. Пригунов. – К. : Дорадо-Друк, 2011. – 290 с.

2. Шалымов Д. С. Алгоритмы устойчивой кластеризации на основе индексных функций и функций устойчивости / Д. С. Шалымов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.math.spbu.ru/user/gran/soi4/shalymov4.pdf>

3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Вид-во «Арал», 2008. – 386 с.

4. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

5. Клебанова Т. С. Моделі оцінки, аналізу та прогнозування економічної безпеки підприємства / Т. С. Клебанова, Є. А. Сергієнко // Бизнес Информ. – 2006. – № 8. – С. 65 – 72.

6. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности: (Государство, регион, предприятие, личность) : учеб.-практ. пособие / Рос. экон. акад. им. Г.В. Плеханова; под ред. докт. техн. наук, профессора Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа» Интел-Синтез», 1997. – 279 с.

7. Ткаченко А. М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємств / А. М. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 101 – 106.

8. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

REFERENCES

Hnilytska, L. V., Zakharov, A. I., and Pryhunov, P. Ya. *Teoretyko-metodychni ta prykladni osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodarskoi diialnosti* [Theoretical and methodological and practical basis for the economic security of economic activity]. Kyiv: Dorado-Druk, 2011.

Kozachenko, A. V., Ponomarev, V. P., and Liashenko, A. N. *Ekonomicheskaiia bezopasnost predpriatiia* [The economic security of the enterprise]. Kyiv: Libra, 2003.

Kliebanova, T. S., and Serhienko, Ye. A. "Modeli otsinky, analizu ta prohnozuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriem-

stva" [Valuation analysis and forecasting of economic security]. *Biznes Inform*, no. 8 (2006): 65-72.

Oleynikov, E. A. *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti: (Gosudarstvo, region, predpriatie, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, enterprise, personality)]. Moscow: Biznes-shkola» Intel-Sintez, 1997.

Shalymov, D. S. "Algoritmy ustoychivoy klasterizatsii na osnove indeksnykh funktsiy i funktsiy ustoychivosti" [Algorithms based clustering resistant index functions and stability]. <http://www.math.spbu.ru/user/gran/soi4/shalymov4.pdf>

Shlemko, V. T., and Binko, I. F. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia* [The economic security of Ukraine: the nature and direction of software]. Kyiv: NISD, 1997.

Tkachenko, A. M. "Otsinka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv" [Assessing the level of economic security]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 1 (2010): 101-106.

Vasylytsiv, T. H. *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizm zmitsnennia* [Economic Security of Ukraine: Strategy and strengthening mechanism]. Lviv: Aral, 2008.